

**Jedna osobena sazajna inovacija u razumevanju
sociološkog pristupa društvu**
(Slobodana Vukićević, *Kosmički logos društva – sociološke
inovacije*, Nikšić: Medijska kultura, 2019. 360 str.)

Savremeni crnogorski (i bivši jugoslovenski) sociolog, iz Nikšića, Slobodan Vukićević (1940) nas je „iznenadio“ jednom osobenom knjigom koja tretira, kako sam smisao sociologije tako i mogućnosti njenog zahvata vrlo složene „društvenosti“. S obzirom da je Vukićevićovo višedecenijsko bavljenje sociologijom bilo pretežno usmereno ka posebnim pitanjima sfere rada i organizacije, pojava jedne relativno obimne studije (od 360 stranica) koja tretira najopštija sazajnoteorijska pitanja sociologije, ne može a da ne privuče pažnju, (bar) domaće javnosti. U poslednjih nekoliko decenija, u domaćoj sociologiji (na srpskom jeziku), nije se pojavila studija sličnog sadržaja. Tim više, ona zavređuje da se predstavi užoj naučnoj (sociološkoj) javnosti.

Knjige *KOSMIČKI LOGOS DRUŠTVA – sociološke inovacije*, autora Slobodana Vukićevića, je strukturisana u pet poglavlja (A, B, C, D i E), a u svakom tom poglavlju se nalazi više tematskih celina (I, II, III, itd.), kojima pripada niz tematskih jedinica (1, 2, 3, itd.). Preglednost sadržaja i njegova logička sistematizacija, ukazuje da je autor vrlo studiozno pristupio predstavljanju rezultata svojeg višegodišnjeg istraživačkog rada u nekoliko ključnih oblasti sociološkog sazajanja. Ako se ponešto iz tog njegovog naučnog rada moglo pročitati (i) ranije, u

sociološkoj periodici, ovde su autorovi istraživački rezultati dobili jedan viši sociološko-sazajni smisao. Otuda zavređuje posebnu pažnju svako poglavlje rukopisa ove knjige; što nas je i usmerilo na isticanje njihovih osobenosti (i vrlina) u narednom sažetom predstavljanju.

Prvo (A) poglavlje – DRUŠTVO U KONTINUITETU KOSMIČKOG LOGOSA – predstavlja najopštiji sazajni okvir u kome Slobodan Vukićević razvija svoje razumevanje kontinuiteta (trajnosti) društva, kao ontološko-epistemološko polazište. Tu se predmetnost društva razumeva kao kosmos društvenosti (sa svojom „sazajnom i nesazajnom stranom“); čija se specifičnost ogleda u istorijskom izranjanju generičke suštine čoveka iz prirodnog kosmičkog okruženja. „Sa pojavom i razvojem čovječanstva – kaže Vukićević – kosmički logos dobija specifičnu formu u društvenoj vasioni kao posebnom modelu Kosmosa. Otuda se diferencijacija na nebiološke, biološke i društvene čestice razumeva kao nužnost kosmičkog diferenciranja i uspostavljanja simetrijeke mreže postojanja Kosmosa. Sa pojavom društvenosti se ne kida kontinuitet kosmičkog logosa, već je samo na djelu bogatija forma njegovog ispoljavanja“. Na taj način, Vukićević sadržajnije razvija vlastiti pogled na društvo, kao na specifičnu prirodno-istorijsku po-

javu; koja se sazajno može „napasti“ pomoću „logosa“ koji povezuje partikularno i univerzalno, i to u sve tri vremenske dimenzije (tj. u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti). Kako se taj njegov sazajni pristup razumevanju društvenosti iskazuje u vidu specifične početne vizije o svrhovitosti društvenog kontinuiteta, tako se i „kosmički logos društva“ razumeva i kao znanje i kao materijalni pokazatelj (kao „intencionalni supstrat“) u kome se istovremeno uspostavlja simetrija i asimetrija u načinu proizvodnje društvenog života. Prema Vukićevićevom sudu, suština sociološkog saznanja se sastoji u otkrivanju simetrije i njene povezanosti sa očuvanjem društvene ravnoteže između globalnog/univerzalnog i nacionalnog/ konkretnog. Vukićević jasno ističe da se njegovo polazno stanovište, na kome se zasniva vrlo razučena analiza i teorijska argumentacija sadržaja ove knjige, ogleda u razumevanju karaktera „simetrije u odgovornostima“ (bilo koje) zajednice; na čemu počiva njena sposobnost da se suoči sa budućnosti. „Izučavanje karaktera ove simetrije je osnovni predmet sociološke nauke“ – kaže njen autor.

Tu svoju početnu zamisao o mestu društvenosti u kosmičkim razmerama, S. Vukićević operacionalizuje u pojedinim celinama drugog (B) poglavlja knjige (koje naslovljava kao DRUŠTVENA VASIONA U SVEMIRU). Pri tome, treba naglasiti da se njegova argumentacija temelji na, za sociologiju, pomalo neobičnim pojmovnim kodom; na osnovu čega on nastoji da opravda potrebu za proširenjem značenja tih pojmova (koji se odnose na prirodu, odnosno kosmos) i na razumevanje društva u njemu. Time on (inovativno) poima prirod-

nost društvenosti. U tom smislu, ovde se rasprava širi na raznorodne aspekte „ontologizacije“ svoje zamisli; kao što su sledeća tematizovanja: obrazlaganja da je „društvena vasiona“ nastala na osnovu susreta gravitacione i civilizacijske nužnosti, koja je oblikovana na osnovima čovekove generičnosti i generičnosti ljudske zajednice; da se u „društvenoj vasioni“ nužno ostvaruju posebne veze između pojedinih galaksija, koje konstituišu „galaktička jata“ (u vidu politike i ekonomije; politike i religije; kulture i nacionalizma i sl.); da mnoštvo veza između tih posebnih društvenih celina i njih sa „društvenom vasionom“ utiče na nedovoljnu sazajnu validnost sociologije, pa da otuda ona mora da računa sa „crnim rupama“ kao tamnom stranom u „društvenoj vasioni“; da se u društvenom prostoru neprestano sudaraju „čestice“ dobra i zla kao apriorno-ontološke i gnoseološke pretpostavke bivstvovanja i razvoja ljudske prirode i prirode ljudske zajednice, koje streme progresu ili regresu; da „logosna valentnost“ strukturnih elemenata društvene vasionne ima u suštini istovetan smisao u sociološkom opisu kao što ima i supersimetrija u opisu vasionne u fizici; da su i društveni i antidruštveni elementi u „društvenoj vasioni“ ipak određujući u odnosu na društvo (pa, otuda, prirodnu izvornost čovekove generičnosti samo treba kultivisati, a ne uništiti); da u čoveku i društvu uvek postoji tamna materija (npr. zlo) kao hipotetička supstanca; da nema govora o postojanju neke druge vasionne, pa da otuda ostaje jedina smislena nada u čuvanju i generičkom usavršavanju postojeće društvene vasionne.

Iz „ontologizacije“ vlastite zamisli o smislu sociologije i o njenim sazaj-

nim mogućnostima, Vukićević razvija raspravu o pogledu na svet, kao apriorno-ontološkom i gnoseološkom polazištu sociologije. To polazište se odnosi na „principijelnost početka“, koje se sadrži u dve bitno različite sociološke činjenice, kao što su teorija pogleda na svet (u kojoj se ta principijelnost izražava u tome da racionalnost nije jedini osnov tog pogleda), kao i u pogledu na svet kao „vlasništvu“ (pojedince, grupe, klase, institucije, određenog ili konkretnog društva). Kako se pogled na svet tretira kao bitna osobina saznanja generičke suštine čoveka, kojom se on „izdvaja“ iz prirodnog stanja, u Vukićevićevoj argumentaciji se iscrpno dokazuje njegova ontološko-gnoseološka obuhvatnost u pristupu svetu i u razumevanju čovekovog mesta u njemu. Bitna osobenost sociološkog pogleda na svet sastoji se u tome što on slobodu pretpostavlja istini. Otuda nema istinskog pogleda na mesto čovekovog (društvenog) sveta u kosmičkim razmerama bez sociološke imaginacije, kao meta-teorijsko-metodološkog umeća sociologa. Sociološka imaginacija sadrži etiku odgovornosti, na osnovu koje može da otkriva kad razum postaje neracionalan sa stanovišta generičke suštine čoveka i smisla društva; pa se otuda ona vidi kao potka sociološkog pogleda na svet i kao pogled na smislenost društva (“Sociološka imaginacija je – izričito naglašava Vukićević – vrh sociološkog saznanja i razumijevanja svijeta”). Bez sociološke imaginacije ne može da se razume smisao slobode, pravde/pravednosti i demokratije – kao bitnih komponenti svakog pogleda na svet. Takođe, bez čvrste povezanosti sa sociološkom imaginacijom – kao „samoosvešćenom“ teorijom – uzaludni

su pokušaji da se posebnim metodološkim postupcima i sredstvima dođe do istine o društvu; upravo zato što je i sam metod „transformisana teorija“.

Iz razumevanja „sociološke imaginacije“ sledi i Vukićevićeva rasprava o mestu društvene „vremenitosti“ u razumevanju kosmičkog vremena. Prema njegovom obrazloženju, čovekov individualni svet upravo preko zajednice zadobija svoju „razno-lik-ost“ i istoričnost („vremenitost“). Način na koji se vreme „ispunjava“ otkriva suštinu pogleda na svet pojedinaca, ali i konkretnog društva i njegovih strukturalnih delova. U njemu se sažima jedinstvo ličnog i svetskog vremena, koje se sublimira u protivrečnosti zajednice. U zajednici se odvijaju dva komplementarna procesa; od kojih se jedan tiče procesa nestajanja vremena, a drugi strukturacije vremena koje nestaje. Kako sve u Vukićevićevoj zamisli društvenosti počiva na zakonitom odnosu simetrije i asimetrije, to se i pitanje sociološkog razumevanja vremena situira u tu ravan posmatranja. Zato njegova analiza sadržaja čovekovog aktivističkog bitisanja u zajednici počiva na simetrijskom „sučeljavanju“ posebnih strukturalnih vremenskih celina (porodičnog, radnog, ekonomskog, političkog, kulturnog, socijalnog, moralnog i slobodnog vremena) sa generičkom suštinom (kao apsolutnom nultom tačkom čovekovog vremena). Društveni razvoj i, s njim u vezi, progres ne mogu se razumeti izvan tog okvira posmatranja, zato što se ostvarivanje identiteta jedino može postići u zajednici; odnosno jedino u odnosu na zajednicu vredi govoriti o progresu u vremenu. U tom saznavnom vido-kruhu Vukićević razumeva patologiju vremena kao asimetričnu zakonitost u

odnosu na težnju konkretne zajednice da ostvari vlastiti identitet (ukazujući na neke karakteristične primere iz istorije, koji govore o relativnosti razumevanja pojava koje utiču na njen identitet). Pri tome, on zaključuje da je „krajnje vrijeme da prevlada način mišljenja koji prihvata elementarnu činjenicu da sva poznata društva imaju različitu prošlost, različitu sadašnjost, a to znači da ne mogu imati ni jedinstvenu budućnost“.

Kao što se društveno vreme ne može valjano razumeti bez (gnoseološkog) utemeljenja u njegovoj prirodности, tako se – prema Vukićevićevom stanovištu – ni generička suština čoveka i njegove zajednice ne može posmatrati nezavisno od prirode. Međuzavisnost čoveka i prirode se ispoljava u specifičnom spoju ljudske egzistencije i esencije. Na taj način se postiže, ne samo emancipacija svesti, nego i emancipacija senzibiliteta. Otuda se i pitanje prirodности čovekovih strasti, želja i težnji može celovito saznati sa stanovišta generičke suštine čoveka i društva. Zato se u posebnom poglavlju ove knjige kritički obrazlaže stav da je antropocentrizam takav pristup u saznanju koji (čovekovu) egzistenciju suprostavlja esenciji. Kritikujući jednostranosti savremenog (novoliberalnog) ekonomskog “proglašavanja” tržišne nužnosti kao opšte društvene nužnosti, Vukićević konstatuje da je to sazajno neodrživo; navodeći da su eko-potrebe (kao sastavnica generičke suštine čoveka) najbolji pokazatelj za osporavanje ekonomizma. Prevladavanje antropocentrizma u sferi egzistencije, moguće je – prema njegovom mišljenju – ukoliko se polazi od etičkog principa odgovornosti i ukoliko se razvijaju takvi principi održivog razvoja

koje nagoveštava socijalna ekonomija (kao istinski ljudski osnov dugoročnog, humanog i progresivnog razvoja društva).

U trećem (C) poglavlju knjige – sa naslovom STRUKTURA I SISTEM – analiziraju se i obrazlažu ključna pitanja društvene strukture; uz autorsko „inoviranje“ njenog razumevanja u gnoseološko-epistemološkom ključu, koji je obrazlagan u prethodna dva poglavlja. Na taj način, S. Vukićević razvija svoju sistematiku izlaganja, koja se odnosi na njemu svojstven sazajni zahvat posebnih strukturalnih problema društva koji manje ili više utiču, kako na uobličavanje i razgradnju pojedinih podsistema, tako i na društveni sistem u svoj celovitosti. Prema njegovom mišljenju, struktura, sistem i njihov međusobni odnos predstavljaju tri osnovne „činjenice“, na osnovu kojih sociologija objašnjava njihov diferencirani uticaj na celinu društva. S obzirom da sociološki pristup obuhvata sve komponente “logosne valentnosti” strukturalnih delova društva, on mora da transcendiru svaku sistemsku ograničenost; pa se otuda ne-sistemsko saznanje može smatrati istinskim sociološkim saznanjem. Zato se način proizvodnje društvenog života ovde pojavljuje kao centralni problem te “logosne valentnosti”. Imajući u vidu da se osnovna zakonitost društvenog strukturisanja i promene sadrži u međudnosu (simetriji ili asimetriji) svojine i vlasništva, Vukićević posebno tematizuje ontološku dvojnost čoveka i njegove zajednice; kritikujući jednostrano poistovećivanje pojmovnih značenja vlasništva i svojine. Kako je sama zajednica prva (prirodna) čovekova svojina, samo u njenim okvirima mogu da nastaju i nestaju ovi ili oni

vlasnički odnosi. U pojmu svojine je sadržan, dakle, i čovekov odnos prema prirodi kao opštem dobru, pa, ukoliko se svojina redukuje na "odnos vlasti", tada se vlasništvo pojavljuje kao monopolska struktura vlasnika (a ne kao njegovo „osvojenje“/„prisvojenje“ na bazi sposobnosti, znanja i umeća uopšte). Samo pozitivna korelacija društvenog odnosa svojine i društvenog odnosa vlasništva može da usmerava progresivni razvitak društva ka ostvarivanju generičke suštine čoveka i njegove zajednice. Ukoliko ta korelacija izostane, tada je na delu društvena diferencijacija i manje ili više izražena društvena nejednakost između klasa i slojeva (elita). Na osnovu empirijske građe, koju je autor prikupio u Crnoj Gori (a koju interpretira u posebnoj celini trećeg dela knjige), navedeno je niz podataka koji ukazuju na odsustvo te pozitivne korelacije; iz čega sledi da u savremenom crnogorskom društvu prevladava uverenje građana da je vladajuća (politička i ekonomska) elita tog društva „svjesno pravila programe privatizacije da bi društvena sredstva pretvorila u svoje vlasništvo“.

Na raspravu o svojini i vlasništvu, kao osnovu za razumevanje ekonomskih problema društvene strukture, Vukićević "nadovezuje" raspravu o političkim problemima društvene strukture. Prema njegovoj zamisli, suštinsko pitanje politike tiče se "samoorganizacije vladanja zajednice samom sobom". Zato on i razumeva ideju vladavine kao kosmičko pitanje odnosa čoveka, prirode, društva i njihovog mesta u kosmosu; koje proizilazi iz razumevanja zajednice kao prve čovekove svojine. Politika počinje kao odbrana od nasilja, a njena (utopijska) granica se ovaploćuje u ostvarivanju generič-

ke suštine čoveka i njegove zajednice. Ukazujući da je smisao vlasti da ona bude u funkciji opšteg dobra, Vukićević analizira i objašnjava neke realne društvene procese koji odstupaju od te ontološko-antropološke pretpostavke; a koji se pojavljuju u vidu otuđivanja političkih elita, kao i u vidu širenja korupcije.

Dalji tok misli o osobenostima društvene strukture i načinu njenog sociološkog razumevanja usmerava Vukićeviću pažnju na raspravu o mestu normativno-institucionalnog aspekta u sociološkom objašnjenju. Reč je o relativno obimnoj raspravi o „normativnoj činjenici“. Ta rasprava predstavlja nastavak gnoseološko-epistemološke operacionalizacije zamisli o „kosmičkom logosu društva“; u čemu se vidi karakter odnosa normativne i realne strukture društva. Naime, autor pomoću sintagme "normativna činjenica" ukazuje na odnose simetrije i asimetrije u institucionalnom strukturisanju društva, koji pokazuju čime se konkretna društva uklapaju u tok istorije, a čime se održava lokalna vremensko-prostorna određenost. Analizirajući doprinose dvaju pristupa "normativnoj činjenici" (strukturno-funkcionalističkog i dinamičkog), kao i institucionalni prostorni domen njenog važenja, Vukićević naglašava da se na osnovu njih mogu lakše sociološki objasniti, pre svega, ponašanja i delovanja ljudi, institucija i organizacija u vezi sa zasnivanjem i funkcionisanjem društvenih normi, a, potom, i nastanak i funkcionisanje formalnih i neformalnih institucija; sve u vezi sa posledicama koje one ostavljaju na način proizvodnje društvenog života. U tom smislu, Vukićević daje svoj posebni doprinos razumevanju in-

stitucionalnog prostora kao domena „normativne činjenice“ i to u posebnoj celini, koja tematizuje problem radnog mesta (kao „ćelije radne strukture društva“). Prema njegovom mišljenju, radno mesto je svojevrsni pokazatelj formalnog i neformalnog karaktera, kako „mikrokosmosa“ (koji se izražava kao motivacioni činilac radnog ponašanja), tako i „makrokosmosa“ (koji se tiče posebnog aspekta institucionalizacije) u društvenoj strukturi; gde on predstavlja osnovnu prostornu i vremensku jedinicu svake organizacije (koja je definisana normama), od čijeg sadržaja zavisi opstanak („ontološka sigurnost“) radnika i njegove porodice. U vezi sa pitanjem radnog mesta, Vukićević analizira probleme upravljanja i rukovođenja i (inovativno) obrazlaže osobenosti radnog morala (kao posebnog vida „primenjene etike“), uz nastavak rasprave o „etici inženjera“ (posebno o etici softversko-inženjerskog radnog mesta) – naglašavajući da je tu reč o „čisto“ sociološkom aspektu saznanja (čiju predmetnost ne izučava ni jedna druga nauka osim sociologije).

S obzirom da je, u prva dva poglavlja ove knjige, saznavno (inovativno) zasnovao svoje razumevanje društvenosti u smislu „kosmičkog logosa društva“, u četvrtom (D) poglavlju – sa naslovom DRUŠTVO-PROSTOR-VRIJEME – S. Vukićević nastavlja sa raspravom o „susretu“ prostorne i vremenske dimenzije društvenosti (sa dodatnom sociološkom argumentacijom). Razumevajući prostor kao dinamički okvir i kao granično susretanje s vremenom, u njihovom vertikalnom i horizontalnom strukturisanju u konkretnom društvu, on se u ovom poglavlju zadržava na analizi nekih

empirijskih podataka o procesima urbanizacije i urbanog planiranja, kao i na procesima koji zahvataju seljakov rad i način života (koje je prikupio u vlastitim istraživanjima); uz uvek prisutno razvijanje vlastite (kritičke) sociološke imaginacije prilikom objašnjavanja tih procesa. U tom smislu, inspirativna su njegova kritička obrazlaganja „monopolizacije“ urbanog planiranja u vreme postsocijalističke tranzicije, koju diktiraju političke elite koje su svesrdno prihvatile novoliberalnu ideologiju – prema kojoj su i prostor i ljudi u njemu „pretvoreni“ u robu. Takođe su vredna posebne pažnje njegove analize tranzicijskih procesa sela (koja se objašnjavaju na liniji odnosa tradicija-moderna); posebno onih u vreme postsocijalističke društvene tranzicije, koji su doveli – kako kaže autor – do civilizacijskog vakuuma “opustošene” društvene strukture sela (koji se ogleda u ispražnjenosti i od tradicionalnog i od modernog sadržaja seoskog načina života). Uz kritičku sociološku argumentaciju, autor (i) po tom pitanju ukazuje na moguće izlaze iz gotovo beznadežne situacije, kada tvrdi da se ti istorijski nepovoljni trendovi mogu zaustaviti “samo konstituisanjem sela kao cjelovite kulturne zajednice u kojoj će, kao takvoj, ljudi pronalaziti kvalitet i smisao života”.

Vukićevićovo razumevanje kvaliteta i smisla čovekovog života sadržajno je obrazloženo u posebnoj celini ovog (četvrtog) poglavlja knjige; gde se problem svakodnevice (“svakidašnjice”/“svakidašnjeg života”) tretira kao „zgnusnuto“ vreme iskustvenog življenja ljudi u određenoj društvenoj zajednici. Sasvim u skladu sa njegovom polaznom teorijskom vizijom o „kosmičkom logosu društveno-

sti“, Vukićević i ovaj deo obrazloženja zasniva na specifičnim zakonitostima simetrije i antisimetrije u društvenoj stvarnosti u kontekstu kretanja čoveka i njegove zajednice ka horizontu njihove generičnosti. Zato on naglašava da “svakidašnji život nije vrijeme trenutne prolaznosti, svakodnevnog događanja, već autonomna društvena činjenica, konstituisana i struktuirana u specifičnoj simetriji čovjeka (ljudske prirode) i društva“; pa otuda sociološki pristup proučavanju svakodnevice (treba da) otkriva univerzalno značenje događanja, ponašanja, odnosa u svakodnevicu i njihovih međusobnih veza i veza sa strukturom i sistemom društva. Na osnovu (sveobuhvatnog) sociološkog pristupa, moguće je objasniti nužnu međusobnu uslovljenost svakodnevice i načina života u konkretnom društvu; od čega zavisi stepen njegove (ne)stabilnosti (a što autor i čini, analizirajući neke savremene tokove u „ruralno-urbanom kontinuumu“ crnogorskoog društva).

Za sadržajnije razumevanje (de) stabilizirajućih društvenih procesa, inspirativna je posebna Vukićevićeva rasprava o međusobnom odnosu „demosā“ i društva; pre svega, zato što je on situira u “magični trougao“: rod (rađanje)-rad-rat, koji, prema njegovom mišljenju, u mnogome određuje sudbinu čovečanstva. Razmatrajući savremene probleme porodice (kao nepresušnog i nezamenljivog izvora socijalnog kapitala društva) i, s njom u vezi, probleme populacione politike (kako one u crnogorskom društvu, tako i one na uporednom, međunarodnom planu), autor konstatuje da je na delu izrazito protivrečan društveni trend (“ubistvena kombinacija“), koji pokazuje da stanovništvo postaje sve

starije, da je natalitet sve niži, a toškovi za socijalna davanje (lečenje, prosvetu, penzije) sve veći. Pri tome se autor kritički odnosi, kako prema nekonzistentnosti populacione politike, tako i prema jednostranom (kvantitativnom) tretiranju pro-natalitetnih rezolutnih opredelenja (koja ne uviđaju suštinski značaj tog problema za ukupni društveni razvoj i za ostvarenje generičke suštine čoveka i njegove zajednice); što uslovljava stihijska demografska kretanja u društvu.

Otuda se, sledeća celina ovog (četvrtog) poglavlja, “dopunjuje“ posebnom (relativno obimnijom) raspravom o generičkoj suštini rodnih odnosa (ili odnosa između polova); koja, prema Vukićevićevom mišljenju, transcendirā svaki vid racionalnosti (pa, samim tim, i egoistički sistem dominantnih vrednosti koji je doveo do slabljenja instikta samoodržanja i pojedinca i naroda). Naime, autor vidi fenomen intimnosti u savremenim društvima kao plod “kulture individualizma“, koja podstiče “demonā samoće i demonā izgubljenosti, a time nerealnosti u procjeni vlastitih mogućnosti i sposobnosti“; što u velikoj meri sputava razvoj rodnosti kao ontološkog osnova ljudske vrste, a samim tim i guši generičku suštinu čoveka i njegove zajednice. Mogući izlaz iz te egoističke, otuđene komunikacije među polovima moguć je samo ukoliko se istraje na kulturno-vrednosnom planu “brige za drugoga“; kako bi se intimnost vratila tamo gde joj je mesto: u granice ljudske prirode i prirode ljudske zajednice. O(p)stajanje u autarhičnom „samoprojektu pojedinaca“ ne dovodi u pitanje samo njegovu ljudskost („generičnost“), nego i njegovu zajednicu čini „rizičnim“ ili, čak, „eksplozivnim“ društvom.

U tom smislu se, Vukićevićeva rasprava o „rizičnom“ i „eksplozivnom“ društvu, sazajno zasniva na analizi poverenja i pouzdanja – kao dve uporišne ontološke tačke za ostvarenje čovekove sigurnosti. Dok se, u njegovoj zamisli, „rizično društvo“ pojavljuje kao pretnja materijalnoj sigurnosti čoveka, dotle „eksplozivno“ društvo dovodi u pitanje „ontološku sigurnost“ pojedinaca i zajednice, a samim tim i vladajući tip društvenog sistema. Nasuprot ta dva (nepovoljna) tipa društva, autor preferira „aktivno-kompetitivno“ društvo (koje načinom života svojih pripadnika omogućava ostvarivanja celovite „ontološke sigurnosti“). U vezi s tim, u analizi se navode podaci iz vlastitog istraživanja, koji ukazuju da se savremeno crnogorsko društvo ne kreće u tom – za autora – poželjnom pravcu. Zašto je to tako, jasnije se može razumeti iz Vukićevićeve analize „simetričnosti i asimetričnosti“ nacionalizma i globalizma.

U tom pogledu, pozitivna strana razvoja nacije i nacionalizma se vidi u tome što se podudarnošću („simetričnošću“) nacionalizma i globalizma napušta etnička zatvorenost (koja je određena rođenjem); čiji istorijski ishod vrhuni u „nacionalizovanom građaninu“ (čime se obogaćuje „ontologičnost generičke suštine“ čoveka i njegove zajednice). Na taj način se, smatra autor, izgrađuje, ne samo vlastiti subjektivitet, nego i subjektivitet drugih nacionalnih zajednica; što se u stvarnom društvenom životu pokazuje kao još jedna potvrda nacionalnog oslobađanja od intra- i inter-etničke zatvorenosti. Iako se nacionalne slobode ne mogu shvatiti kao utopističko potpuno prevladavanje zla u zajednici, one ipak predstavljaju razvijen stepen

društvenih odnosa na kome se neprestano radi na prevladavanju postojećeg odnosa „dobra i zla“. Otuda Vukićević izričito zaključuje sledeće: „Nacija, država i građanin su tako neodvojivi subjekti određene demokratske zajednice. Pravo građanstva znači zadobijanje novog, višeg nivoa slobode, a to je jedina logika nacije“. I još dodaje da je globalizam moguće ostvariti na demokratski način samo ukoliko on počiva na „identitetskoj simetriji država“ u svetskim razmerama. Društveni preduslovi za uspostavljanje te simetrije sadrže se u smislenom prethodno konstituisanom odnosu slobodnog pojedinca i subjektiviteta države, a ne u smislu „svetskog društva“ (jer nema „svjetskog čovjeka“ – kaže Vukićević). On, kao sociolog od iskustva, ipak primećuje da je stvarnost nacija i nacionalizma (kao njenog idejnog mobilizatora) još uvek pod jakim nepodudarnim („asimetričnim“) smerom prema globalizmu; što pojačava etničku zatvorenost zajednica („po rođenju“), uz istovremeno očekivanje od nacionalnih država da obezbede „ontološku sigurnost“ svih pripadnika nacije (ili nacija). Vukićević završava svoju raspravu o odnosu nacionalizma i globalizma tako što je situira u svoj polazni sazajni vidokrug, prema kome se svaki društveni fenomen uspostavlja i održava na simetriji prostorno-vremenskog i kvantitativno-kvalitativnog odnosa. U tom vidokrug se sadrži njegovo obrazloženje značaja države za smisaonu istorijsku vezanost nacionalnog i globalnog (kao „vremenske dinamike prostora“).

Iako su prethodno predstavljena Vukićevićeva objašnjenja raznih pitanja i problema društvenosti u velikoj meri „zaodenuta“ vrlo velikim nivo-

om apstrakcije – sve s ciljem da se dopre do “suštine stvari” – u petom (E) poglavlju (pod nazivom FIZIKA I METAFIZIKA DRUŠTVA) njegova sociološka obrazloženja se izrazitiije mešaju s „filozofijom društva“. U izvesnoj meri, ovo (peto) poglavlje se pokazuje kao zaključno promišljanje smisla sociološkog proučavanja društva, pa se – u tom pogledu – obrazloženja dovode u vezu sa početnim zamislima (koje su iznesene u prvom i drugom poglavlju). Kao što je u prvom poglavlju ove knjige Vukićević naglasio da se suština sociološkog saznanja sastoji u iznalaženju i u razumevanju karaktera simetrije u odgovornostima (bilo koje) zajednice, tako se u ovom poglavlju on usredsređuje na traženje i obrazlaganje „komplementarnosti“ u sociološkom tretiranju odnosa “mitosa i logosa” – kao prethodnice sociološkog razumevanja društvenog sveta i mesta čoveka/pojedinca u njemu. Iako se u saznanju “logos” dugo razvijao u protivstavu prema “mitosu”, Vukićević nastoji da pokaže da sociološko proučavanje mita daje široke mogućnosti za objašnjenje mnogih društvenih pojava i problema (počev od društveno-ekonomskih odnosa, preko kulturnih ostvarenja, do karaktera svesti o pojedinim istorijskim epohama razvoja čoveka i njegovih zajednica). Racionalno-logičko saznanje (“logos”), prema njegovom mišljenju, predstavlja drugu stranu “simetrije” u saznavanju (društvene) stvarnosti; pomoću koje se “predstavlja subjektiviziranost pojedinca i zajednice” na apstraktno-duhovan način. Njegova kritika je upravo usmerena na sazajnna “preterivanja” u modernom tretiranju “apsolutnosti logosa”; iako mu nije prihvatljivo ni tretiranje “apsolutnosti mitosa”.

Dakle, Vukićević i u ovom aspektu analize, kao i u svim ostalim aspektima analize u ovoj knjizi, dosledno zastupa stav da je traženje “simetrije” u stvarnosti društvenog života *spiritus muovens* sociološkog saznanja; pa da, otuda, i samo to saznanje treba da (kritički) uspostavlja “simetričnost” između (naizgled) oprečnih shvatanja. Sociolški realizam se, prema njegovom shvatanju, sastoji u otkrivanju i razumevanju smisaonog odnosa između čoveka, društva i prirode; uz jasnu svest da u međuljudskim odnosima mnoga pitanja ostaju otvorena za dalja sazajnna traganja – upravo zato što je, kako kaže, „čovjek čojku tajna (je) najveća“. Otuda se valjan sociološki pristup ne iscrpljuje u egzaktnosti teorijskog-empirijskog diskursa, već – pored toga – on sadrži i sociološku imaginaciju, koja ima značenje utopijske (a ne utopističke) meta-teorijsko-metodološke pretpostavke za sociološka istraživanja društva i društvenih fenomena. S obzirom da Vukićević naglašava da nema društva bez (nekog stepena) znanja, ne iznenađuje što, u tom kontekstu, obrazlaže smisao savremenih shvatanja o „društvu znanja“. Razumevajući značaj znanja (i) u savremenim globalizacijskim društvenim procesima, Vukićević prihvata nastojanja entuzijasta da ostvare „društvo znanja“, ali samo pod uslovom da taj smer projekcije društvenog razvoja ne dovede u pitanje granice čovekove prirode i prirode njegove zajednice. Da bi se ta

„pozitivna“ utopija budućeg društva mogla ostvarivati, potrebno je, prema njegovom mišljenju, uspostaviti misaonu vezu postignutih teorijsko-empirijskih saznanja i sociološke imaginacije, uz visoki nivo etike

odgovornosti sociologa. Otuda takav saznanjano-teorijski pristup društvu, u sociologiji, pomera njen pogled „naviše“ (ka filozofiji), pa se sama sociologija može tretirati kao nauka „iznad društva“. U tom smislu, može se konstatovati da i ova Vukićevićeva knjiga predstavlja prilog uspostavljanja te misaone veze, čiji je cilj ostvarivanje „pozitivne“ utopije budućeg društva/čovečanstva.

Na osnovu prethodnog predstavljanja, može se zaključiti da je knjiga *Kosmički logos društva*, autora Slobodana Vukićevića, svojevrsni „projekat“ za filozofsko utemeljenje sociološkog saznanja; u kojoj se „logosna valentnost“ ekstarhira kao ključna kategorija pogleda na svet. Imanentni sadržaj analize, u pet poglavlja knjige, izveden je iz „principijelnosti sadržaja života ljudi“, koji se, prema autoru, može da razumeva, tumači i otkriva u četvorodimenzionalnoj ravni: život ljudi-priroda/kosmos/univerzum-vremeprostor; gde se taj odnos uspostavlja kao celovito gravitaciono-civilizacijsko polje koje održava jedinstvena sila opšteg zakona privlačnosti. Otuda je ova (inovativna) sociološka zamisao (kao i delimična iskustvena evidencija, na

kojoj ona počiva) kritički usmerena prema svim onim shvatanjima u sociologiji (pa i u nauci uopšte) koja društvo i prirodu tretiraju kao dva „opozitna“ (simetrijske) kosmičke stvarnosti. Autorovo dosledno insistiranje na potrebi postizanja što većeg stepena teorijske apstrakcije prilikom objašnjenja društva ne gubi iz vida saznanju potrebu sociologije da (metodološkom) operacionalizacijom ograniči predmet svog istraživanja, ali samo pod uslovom da se – na svim nivoima analize – taj postupak izvodi (dosledno) u vezi sa apriorno-ontološkim i gnoseološkim pretpostavkama čoveka i njegove zajednice. Vukićevićovo saznanjano traganje, u ovoj knjizi, za dokazima o delovanju zakonitosti simetrije i asimetrije – kako u odnosima društva i prirode, tako i u društvenim procesima i odnosima – vredno je naučne pažnje. Njegov “inovativni” pogled na te odnose može da bude nov podstrek za preispitivanje mnogih socioloških objašnjenja, ali i za kritičko prevrednovanje nekih njenih posebnih i pojedinačnih istraživačkih rezultata.

Božo Milošević